LUBELSKI ROCZNIK PEDAGOGICZNY
T. XLII, z. 1 – 2023

DOI: 10.17951/lrp.2023.42.1.213-227

Grażyna Penkowska
Uniwersytet Gdański
ORCID – 0000-0001-9701-3649

Małgorzata Karczmarzyk
Uniwersytet Gdański
ORCID – 0000-0001-9906-9574

DYSKURS O WIZUALNOŚCI W EPOCE CYFROWEJ*

Wprowadzenie: Powszechna dostępność technologii mobilnych, spowodowała zmiany w komunikacji interpersonalnej na rzecz istotnego zwiększenia komunikowania wizualnego. Wzrost roli przedstawień wizualnych w procesach komunikacyjnych rodzi m.in. pytania: o ocenę ich skuteczności w porównaniu z przekazem werbalnym, o szanse na międzykulturowe porozumienie ponad językowe, a także o skutki marginalizacji języka dla rozwoju kultury, w szczególności kultury języka. Artykuł jest głosem w dyskusji na temat współczesnego znaczenia wizualności i porusza zagadnienia ważne zwłaszcza dla pedagogów.
Cel badań: Przedmiotem rozważań jest wskazanie różnych dyskursów związanych z wizualnością ze szczególnym zwróceniem uwagi na rozumienie komunikatów wizualnych w edukacji. Celem podjętych badań jest sprawdzenie tezy, czy dzieło sztuki malarskiej może być płaszczyzną wspólnych znaczeń. W szerszej perspektywie pytamy, czy można traktować alternatywnie komunikację werbalną i wizualną.
Metoda badań: Metody wykorzystane do badań to: analiza semiotyczna „dzieła otwartego" i analiza dyskursu.
Wyniki: Oprócz indywidualnych analiz semiotycznych wywiadów studenckich zostały opracowane tabele różnic i podobieństw. W analizach znaczeniowych i dyskursywnych pokazano podobieństwa i różnice w postrzeganiu obrazów przez badane studentki, a także dyskursy, które powstały w trakcie wizualnego komunikowania się przez obrazy.
Wnioski: Na podstawie analizy jednostkowej i znaczeniowej wywiadów studenckich – można stwierdzić, że zarówno znaki w obrazach, jak i znaczenia tworzone przez osoby badane stanowią swego rodzaju nośniki komunikacyjne. Dyskursy wizualne obrazów stają się płaszczyzną, na podstawie której jest możliwa komunikacja i porozumienie między badanymi.

Słowa kluczowe: wizualność, analiza semiotyczna, analiza dyskursu, epoka cyfrowa.

* Sugerowane cytowanie: Penkowska, G., Karczmarzyk, M. (2023). Dyskurs o wizualności w epoce cyfrowej. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, *42*(1), 213–227. http://dx.doi.org/10.17951/lrp.2023.42.1.213-227

WPROWADZENIE

Gwałtowne przyspieszenie rozwoju technologii cyfrowych w XXI wieku spowodowało eksplozję wizualności. Komunikowanie werbalne przy użyciu smartfonów jest coraz częściej, w codziennej praktyce, zaledwie dodatkiem do graficznych form (zdjęcia, animacje, memy, emotikony itp.), a liczba urządzeń mobilnych stale rośnie. Obserwowaną tendencję wzrostu liczby smartfonów w Polsce prezentuje Komunikat z Badań Centrum Badania Opinii Społecznej z października 2021 roku (Umińska, 2021). W pierwszych badaniach CBOS z 1997 roku zaledwie 2% gospodarstw domowych było w posiadaniu urządzenia mobilnego, po 10 latach (w 2007 roku) w 78% gospodarstw domowych przynajmniej jedna osoba posiadała telefon komórkowy, a po upływie kolejnych 10 lat (w 2017 roku) prawie w każdym gospodarstwie domowym był w użyciu telefon komórkowy (98%) (Umińska, 2021). Obecnie najczęściej używanym telefonem komórkowym jest smartfon/iPhone, przy czym w grupie wiekowej 19–24 lata 100% użytkowników korzysta ze smartfonów (Umińska, 2021). Większość użytkowników urządzeń mobilnych utożsamia się ze swoim smartfonem, tworzy w nim namiastkę swojego świata, personalizuje zawartość (ustawienia, zdjęcia, kontakty, muzykę, logowania do ulubionych serwisów) (Kopciewicz, 2016). Smartfon jest towarzyszem zawsze i wszędzie.

Funkcjonowanie w Internecie jest dla wielu fascynującym sposobem na życie, tym bardziej że zmiany dotyczące rozwoju wirtualnej rzeczywistości (VR-Virtual Reality – rzeczywistość wykreowana za pomocą technologii komputerowych) i rzeczywistości rozszerzonej (AR – Augmented Reality – technologia pozwalająca na nakładanie grafiki komputerowej na rzeczywisty świat) są już w użyciu, mogą się łączyć i uzupełniać.

Trendy technologiczne na najbliższe 24–36 miesięcy opisywane przez analityków Delloite w raporcie „Tech Trends" wskazują na zbliżanie się kolejnego etapu rewolucyjnych zmian społecznych polegających na coraz szerszym uczestniczeniu w wirtualnym „metaverse", czyli „metaświecie". W 2019 roku Facebook uruchomił pierwszą platformę będącą społecznym światem VR, obecnie platforma ta o nazwie „Meta Horizon Worlds" jest wirtualnym światem, w którym można funkcjonować w zanurzeniu, za pośrednictwem technologii rozszerzonej rzeczywistości AR. Pierwszy udany projekt wyzwolił kreatywność twórców i powstają kolejne platformy z obszaru metaświatów, które obecnie służą głównie do gier, ale już wiadomo, że ten kierunek rozwoju Internetu jako rozwoju „metaverse" wydaje się przesądzony.

Internet umożliwia wykonywanie wielu codziennych aktywności, w tym także tych, które posługują się obrazami, m.in.: korzystanie ze strumieniowo przesyłanych filmów i programów telewizyjnych, dostępu do aktualnych informacji filmowych, do repozytoriów wiedzy dotyczących m.in. sztuk wizualnych, galerii, muzeów itp. Tak duże nasycenie wizualnością nie pozostaje bez wpływu na transformację kultury współczesnej (Penkowska, 2020).

John Berger uważa, że wizualność oznaczająca sposoby widzenia rzeczywistości, znacznie lepiej dokumentuje przeszłość za pomocą tradycyjnych obrazów niż literatura, jest bardziej ekspresyjna i pełna wyobraźni (Berger, 2008). Dla Manovicha wizualizacja to graficzny sposób przedstawiania danych naukowych (Manovich, 2012).

Wizualność jest wyróżniającym znakiem XXI wieku wzmacnianym przez wszechobecne media społecznościowe, korzystanie z których należy do stałych trendów wzrostowych. Media społecznościowe, takie jak Facebook, YouTube, Instagram, WhatsApp, są liderami w transmisji przekazów wizualnych. Z Internetu na świecie korzysta ponad 5 mld ludzi, a tylko w ostatnim roku 2022 liczba ta powiększyła się o 98 mln (pomimo niewielkiego spadku tempa wzrostu liczby użytkowników po pandemii – dane z Raportu Digital 2023).

Na nasycenie wizualnością przekazów w social mediach oraz na ich rosnącą atrakcyjność (przejrzystość, czytelność, zaawansowanie graficzne) ma wpływ rozwijający się prężnie social marketing. Ma on na celu wskazanie konsumentom korzyści ze sprzedaży produktu lub usługi, a także budowanie „społeczności skupionych wokół marki, których członkowie wchodzą w interakcje z marką oraz wymieniają się pomiędzy sobą informacjami" (Grębosz, Siuda, Szymański, 2016).

Rola mediów społecznościowych w komunikowaniu się wizualnym jest niepodważalna, większość użytkowników smartfonów wysyła swoim bliskim na bieżąco fotografie i krótkie filmy informujące o swoich obecnych poczynaniach. Analiza mediów społecznościowych z punktu widzenia etyki i aksjologii pokazuje, że dzięki nim jest w sieci coraz więcej „obecności" człowieka i że komunikacja w Internecie jest coraz bardziej emocjonalna, m.in. dzięki wizualności (Laskowska, 2012).

Obrazy są wokół nas. Próbują docierać do naszych umysłów i trafiają do nich, mimo że czasami tego nie chcemy albo tego sobie nie uświadamiamy. Zostawiają w nas ślady. Rozwijają sensytywność, czyli zdolność do odczuwania, uwrażliwiają, czasem wzbudzają emocje. Obrazy pokazują nam zawiłości współczesnego świata, jego manipulacje, ukryte znaczenia. Uczą nas, prowadzą z nami dialog. Dzięki nim dostrzegamy coś odmiennego. Ich estetyczno-kulturowy kontekst stwarza nam możliwość szerszego widzenia, a to z kolei pobudza nas, daje szansę poznania czegoś, co zmienia nas wewnętrznie.

Dzięki obrazom możemy poznać również innego człowieka, a wraz z nim jego wizje świata, problemy, z którymi boryka się współcześnie lub borykał w dalekiej przeszłości, doświadczenia, które go zbudowały (Karczmarzyk, 2020).

Obrazy mogą być też nośnikiem komunikacyjnym między ludźmi. Jednak rozmowa za pośrednictwem obrazów wcale nie jest prosta. Rozpoznawanie w twórczości artystycznej wartości może służyć odkrywaniu znaczeń i pogłębionego rozumienia kultury. Dobrze jest umieć porozumiewać poprzez obrazy i wykorzystać je jako wieloznaczne medium komunikacyjne. Jednak, żeby

móc mówić komunikatywnie, musimy nauczyć się analizować znaczenia ukryte w obrazach, a później poprzez analogię próbować je uogólniać i zapisywać. W ten sposób stworzymy matrycę podobnych znaczeń, które tak jak słowa staną się dla nas istotne. W dialogu przez obrazy, tak jak w każdym języku, trzeba opierać się na pewnej gramatyce oraz słowach, które są zrozumiałe przez wszystkich. W obrębie tej samej kulturze łatwiej się porozumieć, bo symbole współbrzmią na tym samym poziomie znaczeniowym. Podobne jest również otoczenie, kontekst środowiskowy i doświadczenia.

PROBLEM I CEL BADAŃ

Przedmiotem rozważań jest wskazanie różnych dyskursów komunikacyjnych związanych z wizualnością. Podjęte badania mają na celu sprawdzenie, czy obraz, w tym przypadku wybrane dzieło sztuki malarskiej, może stanowić płaszczyznę wspólnych znaczeń**,** a tym samym alternatywną formułę porozumienia werbalnego i wizualnego.

Celem prezentowanych badań jest analiza znaczeń nadawanych przez osoby dorosłe (studentki pedagogiki UG) wybranym obrazom Salvadora Dali.

Głównym problemem badawczym jest odpowiedź na pytanie: czy, **a jeśli tak, to w jaki sposób,** obraz, a w tym przypadku wybrane dzieło sztuki malarskiej, może stanowić płaszczyznę wspólnych znaczeń, a tym samym stać się alternatywnym nośnikiem dla porozumienia?

METODA BADAŃ I CHARAKTERYSTYKA PRÓBY

Metody wykorzystane do badań to analiza semiotyczna „dzieła otwartego” (Eco, 2008) i analiza dyskursu oparta na Habermasowskiej teorii działania komunikacyjnego (Habermas, 1999). Model Habermasa zakłada, że zgodnie z komunikacyjną teorią dyskursu „tylko działanie komunikacyjne oparte na warunkach dochodzenia do prawdziwości (zgodność twierdzeń z rzeczywistością), słuszności (zgodność twierdzeń z normami i wartościami), szczerości i wiarygodności (autentyczność intencji) mogą prowadzić do prawdziwego porozumienia, a w konsekwencji przezwyciężenia alienacji jednostki” (Grzymała-Kazłowska, 2004, s. 20).

Techniką wybraną do badań jest wywiad otwarty, pogłębiony, jawny (Łobocki, 2000).

W naszym badaniu, za pomocą tych metod spróbujemy odnaleźć wspólną płaszczyznę znaczeniową i komunikacyjną na podstawie znaczeniowości obrazów. Badanie znaczeń i dyskursów powstałych na podstawie wywiadów ze studentami to ważny krok budowania wspólnoty między nimi. Nadając znaczenia obrazom,

badani mają szansę na stworzenie wspólnych znaczeń, a tym samym ukształtowanie własnego systemu językowego. Znaczenia, które będą podobne, spójne z innymi, staną się przyczynkiem dla budowania porozumienia społecznego w grupie studenckiej.

Tematyka niniejszego badania lokuje się w paradygmacie interpretatywnym. Badania tego typu opierają się na założeniu, że nie istnieje świat obiektywny. Interpretowanie świata wynika zawsze z uwikłań społecznych i kulturowych (Kostera, 2022). Odczytywanie znaków zatem nie jest dochodzeniem do znaczeń, tylko ich tworzeniem. Według Peirce (1997) jest to swego rodzaju współtworzenie „nowego świata znaczeń". Znaczenia te są umocowane i uwikłane w różnych, czasami skomplikowanych i sprzecznych ze sobą kontekstach.

Podjęte badania wyłoniły znaczenia nadawane przez osoby dorosłe (tutaj studentki pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego) wybranym obrazom ze sztuki europejskiej. W analizie badawczej stawiamy między innymi pytanie, czy obraz może być nośnikiem komunikacyjnym pomiędzy grupami? Czy możemy porozumieć się za pośrednictwem obrazów, a jeśli tak, to w jaki sposób?

Poszukując takich przykładów ze sztuki, które mają potencjał dla rozwoju wyobraźni i samoświadomości dorosłych, a które jednocześnie zmuszałyby czytelników do narracji związanej z tematami im najbliższymi, doświadczonymi, metaforycznymi, staramy się narysować mapę, na której będzie można odnaleźć podobne kategorie znaczeniowe.

Badanie dotyczy rozumienia sztuki jako potencjalnego dialogu oraz przestrzeni emancypacyjnej, w której obraz staje się, tak jak chce Umberto Eco, dziełem otwartym dla ludzi aktywnie odbierających rzeczywistość (Eco, 2008). Dla takich ludzi obraz jest miejscem tworzenia nowych znaczeń przez czytelników. W tej poststrukturalistycznej perspektywie dzieło sztuki jest tekstem wieloznacznie rozumianym. Nadawanie zaś znaczeń oraz współtworzenie dzieła może być drogą, która wiąże się z ciągłą gotowością do komunikacji i jest próbą porozumienia się na bazie interpretacji obrazu. Dialogi i czytanie obrazów są ważne także z perspektywy rozwoju danej jednostki.

Do analiz badawczych zostały wybrane trzy obrazy Salvadora Dali („Trwałość pamięci", „Sen" i „Łabędzie odbijające się w wodzie jako słonie"), których reprodukcje osoby badane otrzymały do wglądu przed badaniem. Poniżej użyte do badań obrazy Salvadora Dali zaopatrzono w krótki opis i przykładowe linki wykonanych do badań reprodukcji:

1. „Trwałość pamięci" – obraz metaforyczny pokazujący m.in.: wybrzeże Katalonii, wiotkie zegary jako przemijanie czasu i autoportret artysty – Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Nowym Jorku.
2. „Sen" – obraz pochodzący z cyklu „Paranoja i wojna", przedstawia olbrzymią głowę unoszącą się nad ziemią i połączoną cienką nicią z ciałem. Obraz przedstawia m.in. kruchość snu – Galeria Perspektywa.

3. „Łabędzie odbijające się w wodzie jako słonie" – podwójny obraz: realny i odbity, który odzwierciedla iluzje, urojenia i zwidy – portal Twoja Sztuka.

Cała grupa badawcza wynosiła trzydzieści osób, jednak na potrzeby niniejszego tekstu zostały wybrane trzy obrazy i siedem przykładowo przeanalizowanych wywiadów ze studentkami (same kobiety) pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego.

WYNIKI

Studentki pedagogiki w wywiadach o obrazach Salvadora Dali.

Studentka 1/ obraz 1

Na pierwszy rzut oka widzę trzy zegary o wygiętych tablicach, jeden znajduje się na gałęzi drzewa, drugi na brązowym fundamencie, a trzeci znajduje się na fragmencie ciała przypominającego dużego krzyczącego łabędzia. Hmm... natomiast w tle znajduje się morze, a po prawej stronie skaliste wzniesienie. Ehh… wydaje mi się, że symboliką obrazu jest przemijalność. Szczególnie widać to po zniekształconych zegarowych tablicach. Ponadto jasne niebo i morze, które znajduje się w oddali, może to symbolizować szczęście, które jest gdzieś daleko i już nie wróci…. Hmm… muszę się zastanowić… wydaje mi się, że mucha może symbolizować ulotność czasu. A to… Tak! to jest jest zegar i znajdują się na nim bodajże mrówki. Ehh… niech pomyślę, dzieło pokazuje nam przemijalność i ulotność czasu. Ponadto uświadamia nam, że jest on ważny i trzeba się cieszyć każdą chwilą.

Studentka 2/ obraz 1

Obraz przypomina plażę z ciemnym piaskiem. Po prawej stronie w oddali widać żółte góry wpadające do morza. Charakterystyczne w tym obrazie są zegary rozlewające się, jakby były z cieczy albo rozgrzane od wysokiej temperatury. Przedstawienie tego, co dzieje się na obrazie, jest nierealistyczne. To jest coś, co można zobaczyć ewentualnie w snach. Może to symbolizować zakrzywienie czasu i jego niejednorodny upływ. Na przykład gdy znajdujemy się w jakiejś przyjemnej sytuacji, czas wydaje nam się upływać szybciej niż zazwyczaj. Na obrazie głównym elementem są zegary, które wyglądają na bardzo rozleniwione. Według mnie może to oznaczać, że czas w ludzkim życiu niesamowicie się ciągnie. Czas dłuży się, biegnie powoli, nigdzie się nie spieszy. Postacie wyglądają jakby zapadły w głęboki sen. W doniesieniu do tytułu obrazu można wywnioskować, że wraz z uciekającymi latami ludzka pamięć staje się coraz mniej szczegółowa. Człowiek zapomina coraz więcej elementów ze swojego życia, niekiedy faktów bardzo ważnych.

Studentka 3/ obraz 1

Ja chyba go kiedyś gdzieś widziałam... może w jakimś podręczniku od plastyki czy coś... ale no, nie zastanawiałam się nad nim jakoś bardzo... To może zacznijmy od tych zegarów. No bo w sumie one są tu takie najważniejsze. No bo właściwie dla jednych może

to być czas, który mmm... ciągnie się bez końca, a dla innych może umykać tak szybko, no że czas szybko leci. Dlatego się roztapiają. Tutaj można by też powiedzieć, że czas to w ogóle takie pojęcie względne, no bo... yyy... noo... kurczę nie wiem, jak to ująć. O, wiem. No przykładowo, godzina czasu będzie mijała każdemu inaczej, w zależności na przykład co będziesz robić, czy będziesz się nudzić, czy będziesz zaabsorbowany jakimś zadaniem. Tak myślę, że może to sam Dali uwiecznił siebie na obrazie, żeby pozostał po nim jakiś ślad i nie został zapomniany czy coś. Bo jakoś tak ta twarz wydaje się do niego podobna. Nooo... a dalej… w sumie to to trochę smutne, że no... jednak żyjemy na świecie, ale później każdy o nas prędzej czy później zapomni. Ta ponurość, czerń tak rozlewająca się na coraz większą powierzchnię może znaczyć właśnie taką nicość i zapomnienie, które tak nieuchronnie się zbliża. No jakby ten krajobraz miał być zaraz pochłonięty tym coraz większym mrokiem […]. Nie wiem czy dobrze widzę, ale tam w rogu jest zegarek, chyba taki bardziej kieszonkowy, chodzą po nim mrówki, może to też ma jakieś głębsze znaczenie… albo może na to związek z tym upływem, zapomnieniem, że te mrówki go jakby zjadają ha ha. O! A propos tego przemijającego czasu, to przypomniała mi się teraz ta piosenka Maryli Rodowicz. Jak to leciało... „Ale to już było i nie wróci więcej...". Nie wiem, czy to dobre porównanie, ale w tym zachodzącym słońcu i to niebo, tu na górze, to te kolory tak mi przypominają flagę Ukrainy.

Studentka 4/ obraz 2

Na obrazie widnieje zniekształcona ludzka twarz pogrążona w głębokim śnie. Jednakże wydaje się, że ten sen jest czymś zakłócony, jakby był pełen niepokoju. Można wywnioskować, że druty, które podtrzymują twarz są odzwierciedleniem ludzkich trosk i kłopotów, które nie pozwalają na spokojny odpoczynek. Druty wbijając się w twarz, sprawiają ból i naruszają sen. Ta postać-twarz tak naprawdę może ukazywać każdego z nas, gdyż nasze życie pełne jest różnych problemów. Porównując pozostałe elementy ukazane na drugim planie do sennej, wyrazistej twarzy, w mojej opinii tracą znaczenie.

Studentka 5/ obraz 2

W centralnej części obrazu znajduje się wielka, w nienaturalnym kształcie głowa. Wydaje się, jakby była zrobiona z lekkiego materiału, rozpostarta na szkielecie pod nim i wsparta na podtrzymujących ją tyczkach. Wyraz twarzy wskazuje na cierpienie i zmęczenie. Oczy są mocno zamknięte, a sama twarz skierowana w dół. Wydaje się, jakby ta głowa spała, więc uznaję, że symbolizuje naszą świadomość podczas snu. Możemy wywnioskować, że człowiek nawet we śnie nie jest całkowicie spokojny i wolny, lecz coś związanego z rzeczywistością zaprząta mu umysł i nie pozwala oderwać się od świata rzeczywistego. Niestabilne podpory pod głową wskazują na przelotność i kruchość sennego stanu. Wystarczy niewielki bodziec, który poruszyłby którąś z tyczek, aby cała konstrukcja uległa zniszczeniu. W oddali po lewej stronie widzimy dwie postaci. Jedna przypomina zwierzę, a daleko za nią znajduje się człowiek. Postacie wydają się iść w kierunku śpiącej głowy. Mogą to być bodźce, które chcą zaburzyć sen. Po prawej stronie, w oddali widać domy zbudowane na wzgórzu, może to być oznaką świata rzeczywistego. Obraz namalowany jest w zimnych barwach. Nie wzbudza pozytywnych odczuć.

Studentka 6/ obraz 3

Na obrazie widnieją trzy łabędzie, które odbijają się w tafli wody. Natomiast odbicie tylko jednego zgadza z tym jak wygląda on w rzeczywistości. Pozostałe dwa odbijają się w wodzie jako słonie. Dla mnie oznacza to, że nikt w życiu tak naprawdę nie jest do końca taki, jak nam się wydaje. Ludzie kryją w sobie o wiele więcej przeżyć, emocji i doświadczeń, niż mogłoby nam się wydawać. Tylko nieliczni (tak jak łabędź, który odbija się jako łabędź) są w stanie ukazać nam, kim tak naprawdę są.

Studentka 7/ obraz 3

Obraz przedstawia jezioro otoczone wzgórzami. Na jeziorze pływają trzy szare łabędzie, za którymi znajduje się mała wysepka z gołymi pniami drzew. Odbicie łabędzi w tafli wody miesza się z odbiciem drzew i stwarza iluzję, jakbyśmy widzieli trzy słonie. Tak wyraźne odbicie jest możliwe dzięki temu, że woda w jeziorze jest bardzo spokojna i czysta. Słoń symbolizuje wytrwałość i troskę, a łabędź jest symbolem miłości i piękna. Po lewej stronie, nad brzegiem jeziora znajduje się zamyślony mężczyzna. Trudno go zauważyć, ponieważ ciemnobrązowy kolor jego spodni zlewa się z górami w tle, ale wyróżnia go biała koszula. Na niebie widać jakby chmury, których kształt nie przypomina chmur spotykanych w świecie rzeczywistym. Dolna część obrazu skomponowana jest w ciepłych, brązowych barwach. Natomiast niebo i jego odbicie w jeziorze kontrastują swoimi zimnymi odcieniami. Złudzenie optyczne powstające na tafli wody możemy interpretować jako zmienność naszej obserwacji świata. W miarę zmieniania się jako człowiek, zmieniamy również nasze spojrzenie na otaczającą nas rzeczywistość. Często jest też tak, że dopiero gdy przyjrzymy się jakiejś rzeczy bardziej dokładnie, zaczynamy ją dostrzegać w zupełnie innym świetle.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Oprócz indywidualnych analiz semiotycznych kolejnych wywiadów studenckich zostały opracowane tabele różnic i podobieństw. W naszych wynikach i analizach znaczeniowych i dyskursywnych pokazujemy podobieństwa i różnice w postrzeganiu obrazów przez badane studentki, a także opisujemy dyskursy, które powstały w trakcie wizualnego komunikowania się przez obrazy.

Oto kolejno analizowane wywiady poszczególnych studentek na temat wybranych obrazów.

Studentka 1/ obraz 1

Badana skupia się swoją uwagę na trzech zegarach, które według niej symbolizują przemijalności czasu. Wybrane znaki, takie jak: mucha, mrówki, utrzymują ją w przekonaniu ulotności czasu, który jest ważny, ale ciągle nam ucieka. Według

badanej należy cieszyć się każdym dniem. To znane wszystkim przekonanie bliskie jest starożytnemu powiedzeniu *carpie diem*, czyli ciesz się z każdego dnia, chwal każdy dzień. Z jednej strony czuć więc w wypowiedzi badanej smutek, bo skoro życie przemija, to nieuchronnie kończy się śmiercią, a z drugiej strony jest to walka o każdy dzień, który nam pozostał, by był on piękny i ważny, bo czas ucieka.

Jej fragment wypowiedzi można określić jako **dyskurs estetyzacyjno-hedonistyczny**. Wiąże się on z modną ostatnio tendencją do estetyzacji, którą Wolfgang Welsch opisuje jako nadawanie piękna wszystkiemu, co nas otacza, a także temu, co jest w nas samych (por. Welsch, 2005). Już nie tylko dbamy o wizerunek zewnętrzny czy też otoczenie, ale stosując różnego rodzaju techniki medytacyjne, staramy się o pozytywną wibrację. Udajemy, że jest pięknie, nawet jeśli tak nie jest. Estetyzacja bowiem to wirtualne oszustwo, które zastępuje nam świat realny, z jego problemami, cierpieniem i prawdą. Hedonizm z kolei to jak wiadomo doktryna uznająca czerpanie przyjemności za sedno życia i najwyższe dobro. Współczesny człowiek skupia się na rozrywkach i przyjemnościach, aby uciec od szarej rzeczywistości i czasu, który szybko przemija. Na obrazie Salvadora Dali ta przemijalność czasu jest pokazana surrealistycznie, poprzez senną wizję, co komentuje autorka wywiadu, stosując **dyskurs surrealistyczny.**

Studentka 2/ obraz 1

Na początku swojej wypowiedzi badana zwraca uwagę na kolory i nierealność sytuacji, jaka została zobrazowana przez artystę. Jak mówi: „Przedstawienie tego, co dzieje się na obrazie, jest nierealistyczne". Jej porównanie odnosi się do snu, w którym taka sytuacja może mieć miejsce. Zarówno kolory, jak i zegary namalowane na obrazie przywołują w badanej skojarzenia z magią i snem.

Jej **dyskurs surrealistyczny** odnosi się do snu, w którym wszystko jest możliwe, nawet zakrzywienie czasoprzestrzeni. Kolejne jej znaczenie dotyczy ułomności ludzkiej pamięci. Zwraca uwagę na indywidualnie postrzegany, niejednorodny upływ czasu. Jej **dyskurs pesymistyczno-melancholijny** objawia się nawiązaniem znaczeniowym do emocji, które nie są pozytywne. W jej wypowiedzi pojawia się bowiem smutek.

Znaczenia nadawane przez studentkę dotyczą analizy faktów, być może zaobserwowanych z własnego otoczenia. Pamięć ludzka jest kaleka pod koniec życia, człowiek z biegiem lat zapomina fakty, nazwy, twarze. Starość powoduje ich zapomnienie.

Studentka 3/ obraz 1

Kolejna badana studentka na początku swojego wywiadu wchodzi w **dyskurs filozoficzny**, zastanawiając się nad pojęciem czasu. Jej inne, intrygujące stwierdzenie to twarz artysty zauważona w obrazie. Autorka widzi tam autoportret samego Salvadora Dali. Nie nadaje tutaj jednak większego sensu zauważonemu znakowi. Jej znaczenia dotyczą śladu i przeplatają się z **dyskursem pesymistyczno-melancholijnym.**

Studentka zastanawiając się nad czasem i autoportretem artysty, jego śladem, przechodzi do pojęcia zapomnienia. Wiąże go również z ponurą kolorystyką obrazu, którą nazywa nicością. Kolejne znaczenie według badanej jest jednak dużo bardziej optymistyczne. A studentka wchodzi w **dyskurs medialny** i zauważa podobieństwo do jednej z piosenek Maryli Rodowicz.

Interesującym znaczeniem, które pojawia się na koniec wypowiedzi badanej, jest nawiązanie do kolorystyki flagi Ukrainy. Pokazuje to jak różnie można odczytywać dany obraz, w zależności od kontekstu polityczno-kulturowego na świecie.

Studentka 4/ obraz 2

Następny obraz wybrany do analiz to „Sen", który pokazuje w zasadzie samą twarz. Jest ona uśpiona i podtrzymywana przez specyficzne podpory. Dla badanej 4 są to druty, które wywołują ból i zakłócają sen śpiącej twarzy. Jej **dyskurs pesymistyczno-melancholijny** nawiązuje do ludzkich trosk i kłopotów, które spotykają ludzi w trakcie życia. Badana skupia uwagę tylko na namalowanej twarzy, pozostałe znaki obrazu ignorując. Ciekawe jest wyłonienie się tutaj **dyskursu metaforycznego**, w którym badana odnosi swoje znaczenie do życia ludzkiego.

Studentka 5/ obraz 2

Również studenta 5 zwraca uwagę na twarz, która jest podtrzymywana na specjalnych tyczkach. Tak samo jak poprzednia badana zwraca uwagę na cierpienie i zmęczenie wymalowane na śpiącej twarzy, wchodząc w **dyskurs pesymistyczno-melancholijny**. Jej metafora niestabilnej tyczki dotyczy kruchości i niestabilności ludzkiego życia, które jak domek z kart może ulec zniszczeniu. **Dyskurs metaforyczny** badanej dotyczy także snu. Według studentki sen i życie mogą ulec destabilizacji, kiedy zaistnieją negatywne bodźce zaburzające.

Studentka 6/ obraz 3

Kolejny obraz, wybrany do analizy, przedstawia trzy łabędzie, które odbijają się w tafli wody, ale już nie jako łabędzie, ale jako słonie. Studentka zauważa tę grę mimetyczną i wchodzi w **dyskurs metaforyczny**. W jej wypowiedzi można odnaleźć również elementy **dyskursu pesymistyczno-melancholijnego**. Jej wypowiedź dotyczy bowiem kondycji człowieka, który zbyt często musi udawać tego, kim nie jest. Poszukując swojej tożsamości, nie potrafi pokazać prawdy o sobie samym.

Studentka 7/ obraz 3

Kolejna badana studentka również skupia się na iluzji obrazu i automatycznie wchodzi w **dyskurs metaforyczny**, a ważnym znaczeniem dla badanej jest złudzenie optyczne tafli wody. Interesujące jest jej **filozoficzne** odniesienie się do postrzegania i rozumienia.

Filozof to ktoś, kto uprawia filozofię, czyli ten, który chce zrozumieć świat, poznając jaki on jest naprawdę. To właśnie stanowi cel filozofii – rozumienie świata (Stępień, 2013, s. 17). A badana studentka zwraca uwagę na pogłębienie postrzegania, a zatem próbę zrozumienia, gdzie jest prawda i które odbicie w tafli wody jest prawdziwe.

W trakcie indywidualnych analiz wywiadów studenckich wyłoniono następujące dyskursy na temat obrazów:

- dyskurs pesymistyczno-melancholijny,
- dyskurs filozoficzny,
- dyskurs metaforyczny,
- dyskurs estetyzacyjno-hedonistyczny,
- dyskurs medialny,
- dyskurs surrealistyczny.

Tabela 1.
Znaki występujące w obrazach, znaczenia nadawane znakom przez badane studentki i wyłonione dyskursy

Badane studentki	**Znaki występujące w obrazach**	**Znaczenia nadawane znakom przez badane studentki**	**Wyłonione dyskursy**
Studentka 1/ obraz 1	„mucha, mrówki"	ulotności czasu	pesymistyczno--melancholijny
	„zegary o wygiętych tablicach"	przemijanie	surrealistyczny
	„morze a po prawej stronie skaliste wzniesienie"	przemijanie	metaforyczny
	„jasne niebo i morze, które znajduje się w oddali"	szczęście	estetyzacyjno--hedonistyczny
Studentka 2/ obraz 1	„zegary, które wyglądają na bardzo rozleniwione"	powolność upływu czasu, smutek	pesymistyczno--melancholijny
	„Kolory kojarzące się z magią i snem".	poczucie odrealnienia	surrealistyczny
Studentka 3/ obraz 1	„zegary"	refleksja nad pojęciem i względnością czasu	filozoficzny
	„mrówki, może to też ma jakieś głębsze znaczenie"	upływ czasu, zapomnienie	pesymistyczno--melancholijny
	autoportret Dali	przemijanie, nicość	pesymistyczno--melancholijny
	„kolorystyka obrazu"	skojarzenie z piosenką M. Rodowicz i flagą Ukrainy	medialny

Studentka 4/ obraz 2	„druty, które podtrzymują twarz, są odzwierciedleniem ludzkich trosk i kłopotów”	troska, kłopoty	pesymistyczno-melancholijny
	„Na obrazie widnieje zniekształcona ludzka twarz pogrążona w głębokim śnie”.	sen	metaforyczny
Studentka 5/ obraz 2	„Wyraz twarzy wskazuje na cierpienie i zmęczenie”.	zmęczenie	pesymistyczno-melancholijny
	„Wydaje się, jakby ta głowa spała”.	sen	metaforyczny
Studentka 6/ obraz 3	„Natomiast odbicie tylko jednego zgadza z tym jak wygląda on w rzeczywistości”.	gra mimetyczna	metaforyczny
	„Pozostałe dwa odbijają się w wodzie jako słonie”.	udawanie kogoś innego, ukrywanie własnych myśli	pesymistyczno-melancholijny
Studentka 7/ obraz 3	„Odbicie łabędzi w tafli wody miesza się z odbiciem drzew i stwarza iluzję”.	uleganie złudzeniom	metaforyczny
	„W miarę zmieniania się jako człowiek, zmieniamy również nasze spojrzenie na otaczającą nas rzeczywistość”.	zmienianie zdania o otaczającym świecie	filozoficzny

Źródło: badania własne.

WNIOSKI

Powyższa dyskursywna analiza znaczeń na temat wybranych obrazów Salvadora Dali pokazuje wielość i wieloznaczność interpretacyjną wypowiedzi badanych.

Na podstawie analizy jednostkowej i znaczeniowej siedmiu wybranych, na potrzeby tego badania, wywiadów studenckich – można stwierdzić, że zarówno znaki w obrazach, jak i znaczenia tworzone przez osoby badane stanowią swego rodzaju nośniki komunikacyjne. Dyskursy wizualne obrazów stają się płaszczyzną, na podstawie której jest możliwa komunikacja i porozumienie między badanymi. W ich wypowiedziach można odnaleźć podobieństwa, choć pojawiają się też różnice. Wspólne znaczenia na temat wybranych znaków obrazowych służą tutaj jako nośniki komunikacyjne w rozmowach o obrazach.

Przeprowadzone badania pokazują, jak ważną rolę komunikacyjną pełnią obiekty wizualne. Analiza zebranych danych pokazuje, że czasem możemy porozumiewać się bez słów, a niekiedy komunikaty wizualne są odczytywane różnie przez innych odbiorców.

OGRANICZENIA BADAŃ

Zaproponowane badanie jest wynikiem zrealizowanych szerszych prac badawczych dotyczących odczytywania znaczenia przedstawień malarskich i graficznych. W tekście zawarto fragment zebranego materiału, który zostanie przeanalizowany w szerszej skali (zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym) w publikacji zwartej pt. *Wybrane obrazy Salvadora Dali w oczach dzieci i dorosłych. Potencjał pedagogiczny, terapeutyczny i komunikacyjny sztuki*.

Ten etap badań można określić jako „czytanie sztuki" przez studentki pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego o wybranych obrazach Salvadora Dali.

Ograniczenie narzucone przez nas w tym artykule i wybranie tylko grupy kilku dorosłych odbiorców, dla przykładowych analiz badawczych, wynika z niemożliwości przedstawienia wszystkich zebranych danych, ze względu na ograniczoną formułę, jaką jest artykuł.

BIBLIOGRAFIA

Berger, J. (2008). *Sposoby widzenia*. Fundacja Aletheia.

Eco, U. (2008). *Dzieło otwarte: Forma i nieokreśloność w poetykach współczesnych*. W.A.B.

Galeria Perspektywa. Pobrane 2, lutego, 2023 z: https://www.galeriaperspektywa.pl/sen-salvador-dali-p-692.html

Grębosz, M., Siuda, D., Szymański, G. (2016). *Social Media Marketing*. Wyd. Politechniki Łódzkiej.

Grzymała-Kazłowska, A. (2004). Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem. *Kultura i Społeczeństwo*, *1,* 13–34.

Habermas, J. (1999). *Teoria działania komunikacyjnego*. T 1. Tłum. A.M. Kaniowski. PWN.

Karczmarzyk, M. (2020). *Polska sztuka współczesna w oczach dzieci i dorosłych. Potencjał pedagogiczny, komunikacyjny oraz kulturowy wybranych obrazów Jacka Yerki, Tomasza Sętowskiego, Rafała Olbińskiego i Zdzisława Beksińskiego*. Wyd. UG.

Kopciewicz, L. (2016). Mapy personalizacji „mój telefon-mój świat", „mój telefon to ja". W H. Bougsiaa, M. Cackowska, L. Kopciewicz, T. Nowicki (Red.), *Smartfon i tablet w dziecięcych rękach* (s. 163–189). Katedra.

Kostera, M. (2022). *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*. PWN.

Laskowska, M. (2012). Komunikacja za pomocą social media – możliwości i zagrożenia. Zarys problematyki. W M. Biedroń, M. Wawrzak-Chodaczek (Red.), *Komunikacja – (po)rozumienie – obecność społeczna*. Adam Marszałek.

Łobocki, M. (2000). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Impuls.

Manovich, L. (2012). Czym jest wizualizacja? W M. Bogunia-Borowska, P. Sztompka (Red.), *Fotospołeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii wizualnej* (s. 442–467). Znak.

Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Nowym Jorku. Pobrane 15, stycznia, 2023 z: https://www.moma.org/collection/works/79018

Peirce, Ch.S. (1997). *Wybór pism semiotycznych*. Polskie Towarzystwo Semiotyczne.

Penkowska, G. (2020). Wizualność w relacjach człowieka ze światem. W M. Lewartowska-Zychowicz, G. Penkowska, M. Rutka (Red.), *Świat wirtualnych obrazów a edukacja* (s. 47–108). Wyd. UG.

Platforma Meta Horizon Worlds. Pobrane 2, marca, 2023, z: https://www.oculus.com/horizon-worlds/

Portal Twoja Sztuka. Pobrane 18, stycznia, 2023 z: https://twoja-sztuka.pl/product-pol-1946-Salvador-Dali-Labedzie-odbijajace-sie-w-wodzie-jako-slonie-50x70-cm-G05530.html

Raport Deloitte: Trendy technologiczne 2023. Pobrane 1, lutego, 2023, z: https://pl.register-deloittece.com/forms/registration.html?docid=380&_ga=2.181076576.656754246.1675241479-719813764.16750192939

Raport DIGITAL 2023. Pobrane 31, stycznia 2023, z: https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report

Stępień, T. (2013). *Wprowadzenie do antropologii filozoficznej św. Tomasza z Akwinu*. Warszawskie Towarzystwo Teologiczne.

Umińska, E. (2021). *Komunikat z badań. Telefony komórkowe czy smartfony?* Centrum Badania Opinii Społecznej, Nr 116.

Welsch, W. (2005). *Estetyka poza estetyką*. Universitas.

DISCOURSE ON VISUALITY IN THE DIGITAL AGE

Introduction: The widespread availability of mobile technologies has resulted in changes in interpersonal communication in favor of a significant increase in visual communication. The growing role of the visual representation in communication processes gives rise to, e.g. questions: about the assessment of its effectiveness in comparison with the verbal message, about the chances of intercultural understanding beyond the language, as well as about the effects of language marginalization for the development of culture, in particular language culture. The text below is a voice in the discussion on the contemporary meaning of visuality and raises issues that are important especially for educators.

Research Aim: The subject of consideration is to indicate various contexts related to visuality, with particular emphasis on the understanding of graphic messages in education. The aim of the undertaken research was to check the thesis whether a work of painterly art can be a plane of common meanings. In a broader perspective, we ask whether verbal and visual communication can be treated alternatively.

Method: The methods used for the research are: semiotic analysis of the "open work" and discourse analysis.

Results: In addition to individual semiotic analyzes of student interviews, tables of differences and similarities were developed. The semantic and discursive analyzes show the similarities and differences in the perception of images by the surveyed female students, as well as the discourses that arose in the course of visual communication through images.

Conclusion: Based on the individual and semantic analysis of student interviews, it can be

concluded that both the signs in the images and the meanings created by the respondents are a kind of communication carriers. Visual discourses of images become a platform on the basis of which communication and understanding between the subjects is possible.

Keywords: visuality, semiotic analysis, discourse analysis, digital age.

UMCS

WYDAWNICTWO

wydawnictwo.umcs.eu